Pětš Šurman

Připis k nastawkej Piotra Pałysa „Der Versuch zur Schaffung eines sorbischen Gymnasiums auf polnischem Gebiet (1946–1948)“*

W swojim přinošku je awtor prašenje přepytował, kotre aktiwity su organizacije a gremije w Pólskej – kaž Polski Związek Zachodni abo Komitet Słowiański, wosebje jeho Serbski referat – po lěće 1945 wuwiwali, zo by so w pólskim dźělu Zhorjelca gymnazij ze statnym statusom za Serbow zarjadował. Konkretnje dźěše wo to, rjadownje ze serbskimi šulerjemi wutworić a tutych z pomocu serbskich wučerjow w maćerščinje kaž tež w kulturje a stawiznach swojeho ludu wukubłać. Trěbne kóšty – tež za internatne přebywanje hač do 50 serbskich šulerjow – mějachu so ze stron Pólskeje njesć. Aktiwity zahajichu so w naleću 1946. Hižo po někotrych tydźenjach signalizowaše pólske knježerstwo, zo by tutu należnosć měsačnje z 50 000 Złotymi podpěrowało. Přihoty politiskeho a financielneho razu so w běhu lěta wotzamknychu. 1. apryla 1947 měješe prěnja serbska rjadownja na gymnaziju z wučbu započeć. Pałys pokaza mj. dr. na to, zo njedóńdźe běrokratiskich wobćežnosćow Sowjetskeje wobsadniskeje mocy kaž tež Pólskeje wojerskeje misije w Berlinje dla k wustajenju trěbnych papjerow za překročenje hranicy. Jako rozsudnu přičinu pak konstatuje, zo njebě Domowinje móžno, trěbnu ličbu šulerjow za wopyt gymnazija w Zhorjelcu zdobyć.

Přizamknu so měnjenju awtora, zo wjedźechu wonkownopolitiske kaž tež nutřkoserbske aspekty k zwrěšćenju cyłeho projekta. Je pak trěbne, někotre ważne fakty dodać a narěznjene zwiski do šěršeho historiskeho konteksta stajić. Nimo toho ma so argumentaciji znapřećiwić, zo so zarjadowanje serbskeho gymnazija w Pólskej hłownje tohodla njeporadźi, dokelž serbskich šulerjow njebě.

Mjez zrodźenjom tuteje ideje spočatk lěta 1946 a pospytami za jeje realizowanje su so wonkowne a nutřkowne wuměnjenja zakładnje přeměnili. Sćěhowace tři momenty maja so při tym hłownje wobkedźbować:

1. Wonkowne wobstejnosće za nastaće serbskich šulow resp. serbskeho gymnazija w Pólskej njeběchu přirunujomne ze situaciju nazymu 1945, jako je so serbske šulstwo w Češkosłowakskej započało twarić. Sowjetskemu zwjazkej so hakle krok po kroku poradźi, swoje mócnarsko-politiske zaměry napřećo „ludowym demokratijam“ přesadźić.[1] Nastupajo Serbow bě to wosebje na Wšosłowjanskim kongresu w Beogradźe w decembrje 1946 pytnyć. Zastupjerjo sowjetskeje wulkomocy na tutym prěnim kongresu po wójnje hižo njedowolichu, zo so serbske prašenje ze stron druhich słowjanskich komitejow, mj. dr. tež z Pólskeje, zjawnje diskutuje.[2]

---

* Nastawk je wotćišćany w Lětopisu 49 (2002) 2, s. 38–44.

[1] K prašenjam sowjetizacije w Sowjetskim wobsadniskim pasmje hlej Jochen Laufer, Von den Demontagen zur Währungsreform – Besatzungspolitik und Sowjetisierung Ostdeutschlands 1945–1948, w: Michael Lemke (Hg.), Sowjetisierung und Eigenständigkeit in der SBZ/DDR (1945–1953). Köln-Weimar-Wien 1999, s. 163–186; Stefan Creuzberger, Die sowjetische Besatzungsmacht und das politische System der SBZ. Weimar-Köln-Wien 1996, s. 21–43.

[2] Hlej Serbski kulturny archiw (SKA), Domowina (D) II, 1.9. A, ł. 229. Rozprawa P. Neda wo kongresu w Beogradźe, 18. 12. 1946.

Tutomu diktatej so Juhosłowjanska spjećowaše. Hižo w Beogradźe bě knježerstwo připowědźiło, zo we wobłuku měrowych jednanjow serbske prašenje narěči. Tole sta so kónc januara 1947 w Londonje, hdźež su zastupjerjo wulkomocow za dwaj měsacaj pozdźišo planowanu konferencu wonkownych ministrow w Moskwje přihotowali. Sowjetski zwjazk wšak bě wospjet wuraznje přikazał, zo maja so partnerjo w lěhwje ludowych demokratijow kóždeho jednanja wzdać, kotrež njeje z nim doreč̌ane. Namołwa Juhosłowjanskeje na mjezynarodnej runinje, serbskemu ludej zakładne narodne prawa garantować[3], měješe tohodla konsekwency: Načolnik Juhosłowjanskeje wojerskeje misije w Berlinje so w měrcu 1947 wotsadźi, dokelž bě akteram serbskeho narodneho hibanja napřećo wosebje přichileny.[4] Pałys na to pokazuje, zo bě wot tutoho wokomika Pólska wojerska misija w Berlinje pod nawodom generala Prawina bjezmócna, wona njemóžeše prόstwam Domowiny wotpowědować. Wustajenje třěbnych papjerow za serbskich šulerjow gymnazija w Zhorjelcu so dliješe a wopokaza so na kóncu jako bjezwuhladne.[5]

2. Jako dalši aspekt bych wuzběhnył fakt, zo bě so Sowjetski zwjazk – we wothłosowanju ze swojej wojerskej administraciju w Berlinje – spočatk lěta 1946 jasnje k serbskemu prašenju wuprajił.[6] Konsekwenca bě, zo njedóstachu aktiwity Narodneho wuběrka a Narodneje rady žane připóznaće. Domowina pak měješe so w přichodźe jenož hišće kulturnym prašenjam wěnować a so wzdać kóždehožkuli swójskeho, z wobsadniskej mocu njewothłosowaneho politiskeho skutkowanja. Hladajo na to so wona do towaršnostneho natwara zarjadowa a so prócowaše, ze zarjadnistwami a stronami zhromadnje dźěłać. Wosebje po Moskowskej konferency wonkownych ministrow orientowaše Domowina zaměrnje na to, zo so serbske prašenje we Łužicy zrjaduje.[7]

Njeposrědnje do mjenowaneje konferency běchu sowjetske instancy signalizowali, zo bychu specifiske rjadowanje narodnych zajimow Serbow podpěrowali. Tež někotři w knježerstwje Sakskeje mějachu tutón puć za móžny, wšako bě zapisanje serbskeho artikla do noweje wustawy Sakskeje kaž tež Braniborskeje w februarje 1947 zwrěšćiło. Hižo za čas konferency namakachu prόstwy Serbow na kulturnym polu dźeń a wjetšu podpěru. Tak so na př. poskitk wučby w serbskej rěči w šulach Hornjeje Łužicy dale rozšěri, při čimž bě – njehladajo na wulku ličbu absolwentow dwurěčneho wučerskeho kubłanišća w Radworju – serbskich pedagogow dale přemało.[8] W tutym času so wukopa, zo ma so z gymnazialnym wukubłanjom Serbow w Budyšinje započeć. Tole sta so wot septembra 1947. Tak zwoprawdźi so mysl, kotruž běchu sej Serbja hnydom po wójnje znowa do swojeho kulturneho resp. šulskeho programa zapisali.

---

[3] Přir. Jean Kudela, Pourquoi il n'y a pas eu de Republique Populaire Sorabe, w: Centre d'etude des civilisations de l'europe centrale et du sud-est. Paris: INALCO, 1985, s. 85–153, wosebje s. 110; hlej tež SKA, ZM XXIII, 26 F, ł. 35. List P. Neda J. Cyžej, 30. 1. 1947.

[4] Hlej SKA, D II, 1.6. A, ł. 114. List P. Dudźika P. Nedej, 31. 3. 1947; tež tam, N IV, 17 B, ł. 161. List J. Cyža šefej Juhosłowjanskeje wojerskeje misije generalej Avšićej, 10. 2. 1947.

[5] Přir. Pałys, Der Versuch, s. 42 sl.

[6] Hlej Aleksej St. Pronjewič, Stejišćo ZSSR při rozrisanju serbskeho narodneho prašenja po 2. swětowej wójnje, w: Rozhlad 45 (1995) 7/8, s. 272–279, wosebje s. 275.

[7] Přir. Peter Schurmann, Die sorbische Bewegung 1945–1948 zwischen Selbstbehauptung und Anerkennung. Bautzen 1998, s. 100 sl.sl., 163 sl.sl.

[8] Hlej Pětš Šurman, K někotrym prašenjam wuwića serbskeho šulstwa po 2. swětowej wójnje (1945–1948/50), w: Rozhlad 46 (1996) 11, s. 400–405.

Móžnosć tajkeho šulskeho wukubłanja za Serbow, a to w jich maćerščinje we Łužicy, bě jónkrótna šansa. Čas pak chwataše. Trěbne přihotowanske naprawy za to mějachu so w běhu něhdźe šěsć měsacow wotzamknyć. Njebě na př. lochko, kwalifikowanych wučerjow namakać. Paralelnje k tomu měješe so – po namjeće člona předsydstwa Domowiny Měta Ležkeho – wučer Michał Nawka, direktor mjenowaneho kubłanišća w Radworju, wo wotewrjenje serbskeho gymnazija we wuchodnym Zhorjelcu starać.[9] Tole wopokaza so pod datymi problemami we Łužicy – hakle w naléću 1947 běchu Serbja zawrjenju Radworskeho wukubłanišća zadźěwali – jako iluzija.

3. Naspomnjene postupowanje Sowjetskeho zwjazka resp. jeho wojerskeje administracije so we wuchodnym dźělu Němskeje spočatk lěta 1946 też njeposrědnje na poměr mjez Narodnym wuběrkom resp. Narodnej radu a Domowinu wuskutkowa. Zwiski so přetorhnychu. W septembrje samsneho lěta wustupichu zastupjerjo Domowiny z Narodneje rady. Tute wuwiće potrjechi – kaž Pałys zwěsća – na jednym boku prašenje serbskeho gymnazija w Zhorjelcu. Wot spočatka lěta 1947 zastupnik Narodneje rady w Pólskej, Pawoł Cyž, Domowinu wjace njeinformowaše, kotre nadawki měła wona za to – po namjeće wosebje zamołwitych šulskich instancow w Pólskej – hišće spjelnić. Drohotny čas so miny, bjeztoho zo by so zastupjerka zajimow Serbow scyła wo wotewrjenje serbskeho gymnazija w Zhorjelcu starać móhła.

Na druhim boku – a to je po mojim měnjenju ważniše – wobwliwowaše njepřezjednosć w serbskim narodnym hibanju wosebje wuwiće Serbow na teritoriju Češkosłowakskeje. Po informacijach zamołwiteho w Praskim knježerstwje bě spočatk lěta 1947 eksistenca serbskeho šulstwa w namjeznych kónčinach ČSR wohrožena, njewzdadźa-li so zastupjerjo Serbow dalšich mjezsobnych rozestajenjow.[10] Z pomocu susodneho kraja – wosebitu rólu hrajachu nimo wotpowědneho ministerstwa w Praze towarstwje Ůstřední Matice Školská a Společnost přátel Lužice – prócowaše so Domowina wo to, zo so wukubłanske móžnosće za serbskich šulerjow we Warnoćicach a Češkej Lípje zachowaja. Tutón nadawk měješe na rozdźěl k prócowanjam wo šulske zastaranje w Pólskej prioritu. Nimo toho njebě po zwěsćenju Domowiny z oktobra 1947 žanoho kwalifikowaneho serbskeho wučerja za gymnazij w Zhorjelcu[11], štož dźě bě ważne wuměnjenje za to, scyła mjez serbskimi šulerjemi za tamniše kubłanišćo wabić.

*

Wšě naspomnjene fakty a zwiski su wobkedźbowanja hódne a maja swoju wahu. Njehodźi pak so definitiwnje rjec, kotry aspekt bě z hłownej přičinu za to, zo je cyły projekt zwrěšćił. Rozsudne je: W běhu 18 měsacow – wot zrodźenja ideje serbskeho gymnazija w pólskim Zhorjelcu hač do jeje móžneho zrealizowanja – běchu so wuměnjenja za tute předewzaće prosće dospołnje přeměnili. Njebě hižo móžno, serbski gymnazij w Pólskej zarjadować.

---

[9] Hlej Pałys, Der Versuch, s. 42.
[10] Přir. SKA, D II, 1.6. A, ł. 11. List. C. Wjeńki P. Nedej, 14. 1. 1947.
[11] Hlej Pałys, Der Versuch, s. 43.